

MAÁR KATALIN – SALLAY TIBOR

„Topits Venczel és Fiai”

Első Magyar Speciális Ráspoly és Reszelőgyár

A kiállítás rendezésének ötlete Sallay Tibortól a Csepeli Helytörténeti és Városszépítő Egyesület tagjától származott, amely szervezet szorosan együttműködik a Csepeli Helytörténeti Gyűjteménnyel. Tavaly egy szintén egyesületi tag, a régi csepeli családból származó Vezér Endre hasonló kiállítást szervezett közreműködésünkkel édesapja, Vezér/Versics Béla emlékére. Akkor született meg bennünk az ötlet egy sorozatról, amely bemutatná a Csepel gazdasági és kulturális életében jelentős szerepet betöltő családokat.

Sallay Tibor, akinek keresztszülei Topits Ferenc és felesége, Márta néni volt, mozgósította a nagycsaládot – Svájcban, Ausztrián, Budapesten, Jászberényen át egészen Salgótarjánig, és ezzel kezdetét vette egy szép munka.

Csepel életébe a nagyipart a Weiss Manfréd Gyár hozta el 1893-ban. Sokáig nem volt itt más gyár ezen kívül, mígnem megtörtént az áttörés. Két gyár is alapult 1906-ban. Az egyik Lohonyai István szűcsárugyára, amelyet 1915-től sógora, Kovács Péter József vett át, és neki köszönhetően vált nemzetközi hírűvé.

A másik gyár a Topits Venczel és Fiai Első Magyar Speciális Ráspoly és Reszelőgyár volt. A család útja Csepelig jól érzékelteti az Osztrák–Magyar Monarchia korszakának viszonyait, a Topits/Toppisch/ Topic család is megfordult a birodalom számos helyén. Topits Venczel édesapja, Topiè Peter a csehországi Budweisban született, majd a Torontál megyei Nagyikikindára költöztek. Topits Venczel itt ismerhette meg feleségét, a horvát Kamenár Máriát. Ezért nem meglepő a nyelvi sokszínűség a csa-

lában. A nagypapa cseh, német és magyar nyelven beszélt. A gyerekeivel magyarul társalgott. A nagymama horvát nyelven beszélt a gyerekekkel, magyarul kevésbé jól tudott. Gyerekeik ezáltal legalább két nyelven beszéltek. Topits Venczel felkerült Újpestre, ahol kitanulta a reszelővágó mesterséget. 1895-ben megalapította a Topits Venczel és Fiai Reszelővágó üzemét. 1905-ben telepedett le családjával Csepelen, majd 1906-ban megvette a Zsák Hugó utca 10–12. és a Duna utca 2–4. szám alatti saroktelket a rajtuk lévő épületekkel Trümmer József kőműves mestertől. A lakás és az üzem egy helyen volt. Kezdetben az üzem a régi, elkopott reszelők újravágásával foglalkozott. A visszahozott kopott reszelőket kilágyították, gyalulták, köszörülték, vágták, majd visszaedzeték. A későbbiekben már új reszelőket is készítettek. Szálanyagból kovácsolással állították elő a reszelők alapanyagát és már géppel vágták meg azokat. A ráspolyokat továbbra is kézzel készítették.

Topits Venczelnek és feleségének kilenc gyermeke született, közülük ketten lányok voltak. Hívő katolikus szellemben nevelték őket. Topits Venczel kiemelkedő szerepet játszott a tanoncképzésben. Saját gyermekeit is már 12 éves koruktól kezdve reszelővágó és lakatos szakmára tanította. Az üzem mindenkori létszámának több mint kétharmadát a Topits család tagjai adták. Jozefin lánya lett az első magyarországi reszelővágó szakmunkásnő. Fiai közül Lajos és András a cég ügyvezetői, József műhelyvezető, Ferenc utazó ügynök. Unokái közül is sokan az üzem dolgozói lettek: Topits Ede, Topits Róbert, Topits Dénes, Topits János, stb. Saját munkakönyvvel, kollektív szerződéssel dolgoztak, az OTI felé fizették a járulékokat. Üzemük kapitalista alapon, demokratikus szellemben működött. Gyárrá 1915-ben alakult. A gyár a korszaknak megfelelő gépesítéssel rendelkezett, transzmissziós meghajtással (benzinmotor, elektromotor). Az 5 lóerős villanygéppel még csak 8 munkás dolgozott. 1919–20-ban már 5 géppel és negyvenkét munkással kezdte készíteni a mindenféle alakú és fajtájú reszelőket, ráspolyokat: 125-féle terméket gyártottak. 1934-ben már 45 lóerőre volt berendezkedve és 24–35 munkást foglalkoztatott.

Az 1934-ben megjelent Magyar Városok Monográfiája Csepel című műben írta Perényi József a következőket: „Az 1920-as években készült kimutatás szerint a reszelőgyárban volt 28 fő – ebből műszaki munkás 1 fő, segédmunkás 26 fő és 1 fő végezte az igazgatói teendőket. A dol-

gozók közül 20 fő római katolikus, református 1 fő, evangélikus 4 fő, izraelita 3 fő.” A segéd munkások nem a család tagjaiból kerültek ki, létszámuk nem volt stabil, állandóan változott az összetételük.

1911. január 23-án 53566 szám alatt szabadalmaztatják a cipőipari belső ráspolyt. A szabadalom lényege abban állt, hogy a régi ráspolyok csak az egyik oldalukon voltak vágással ellátva, a másik oldalukon a nyél volt. Az új, szabadalmazott ráspolyok előnye, hogy mindkét felülete vágott, és a nyél oldható. 1920-ban megkezdték a cipőipari szerzőszámok (ár, lyukasztó, bőrvágó kés), valamint a spitz- és sarokvasak gyártását. Belföldön hatvan helyen volt képviselője a gyárnak, de Romániába és Szerbiába is szállítottak. Részt vettek a budapesti Országos Vas- és Fémipari kiállításon 1921-ben és 1924-ben, ahol érmet is nyertek. Szenczi termékek voltak az órás tűreszelő, amiből négy darab elért egy lúdtoll végében. 1932-ben Topits Venczel a cégvezetést átadta András fiának, pénztalányozással őt ruházta fel. A többi fia ellenőrzési joggal rendelkezett, a pénztárkönyveket havonta átvizsgálhatták. A második világháború éveiben az évi összforgalom 245 265 pengőt tett ki. Egy évi termelésük 50 000 darab újravágott reszelőből, 50 000 különböző cipészráspolyból, és 50 000 kilogramm cipő, bakancs, talp, és orrvédőből tevődött össze.

Az üzemet 1949. december 29-én állami tulajdonba vették, a pénztárban lévő 9538 forinttal és minden ingatlan és ingó vagyonnal együtt. Folyószámlájukon 5663 forint, a kinnlevőségük 27 000 forint volt. Az üzem részéről az átadók Topits József és Topits Ferenc voltak. Az üzemre 1992-ben minimális kártalanítást fizettek. Üzemük területéről anyagot, félkész árut, készárut, berendezéseket nem vihettek el. Még azt a Landzsia autót is elvitték, ami használaton kívül állt egy másik ház helyen. Ezért volt nehéz tárgyakat összegyűjteni a kiállításhoz.

Topits Venczel csepeli és országos szinten is jelentős tényező lett. Részt vett a tanoncképzésben. Az üzem saját maga képezte a reszelővágó szakmunkásokat, lakatosokat, esztergályosokat, villanszerelőket, sőt vizsgáztatási joguk is volt. A községi jellegű iparos tanonciskola 1912-ben alakult két tanerővel és negyven tanulóval. 1924-ben a leánytanoncok részére is megnyílt az első osztály.

1940 májusában a Magyar Feltalálók Országos Szövetsége meghívta tanácsadójának. Ezen kívül a Csepeli Ipartestület megalakításában is

Darabszám	Munkagép neve	Főbb mérete	Beszerzésének ideje	Meghajtás módja
1	reszelő kőszőrülő gép		1913.	villanymotor
2	reszelővágó gép	2-sz	1921.	villanymotor
2	reszelővágó gép	8-sz	1922.	transzmisszió
1	reszelőgyalu gép		1922.	transzmisszió
1	rugós kalapács	2-sz	1923.	transzmisszió
1	rugós kalapács	1-sz	1941.	transzmisszió
1	bukós exender rés	30.000 kg ny.	1923.	villanymotor
1	smirgli gép	300x40	1925.	transzmisszió
1	oszlopos fűrőgép fűrész	1-20 m/m	1925.	villanymotor
1	reszelő kőszőrülő gép	2. m. tengely	1928.	villanymotor
1	sepping löket	350 mm	1940.	villanymotor
1	esztergapad	1500 csúcs táv. 350 bef. tárcsa	1942.	villanymotor
1	marógép	800x200 és 300x400 mm		univerzális motor

Az államosítás során lefoglalt gépek listája

részt vett, ő lett a pénztárosa. Tagja volt az Ipartestületek Országos Szövetségének, a Kereskedelmi és Iparkamarának, a Magyarhét Országos Rendezőségének, az Önkéntes Tűzoltó Testületnek.

Kiállításunkkal szerettünk volna megemlékezni Topits Venczel kitarító, szorgalmas, és sikeres munkásságáról. Bár az államosítás szétszórta a nagycsaládot Budapest különböző kerületeibe, panellakásokba kényszerítve őket. Fel kellett adniuk a kertés házat, a polgári környezetet. A kiállítás keretbe foglalta a gyár, a család történetét, és a „Topits nagypapa” emléke újra összehozta őket.

A kiállítást múzeumpedagógiai szempontból is sikerült érdekessé tenni, még az óvodások számára is. Zémann István kollégám csizmadiá-

nak öltözve mesébe ágyazva mutatta be a szerszámok használatát. Berendeztünk egy komplett suszterájt. A gyerekek kézbe vették, körbe adták a kisebb reszelőket. Idéznénk két kisiút, akik egyenként végig húzták a kezüket az összes reszelőn, és megállapították ”nagyon csikis”. Megtudhatták mi a különbség a reszelő és a ráspoly között. Láthattak faszegecset, spitz- és sarokvasat, reszelhettek, kalapálhattak. Közben reszeseivé váltak egy kedves mesének.

A reszelők szabályosan sok élű, forgácsoló kézi szerszámok, melyeknek éleit vagy marják, vagy gépi és kézi úton, éles vágószerszám segítségével ritkább, vagy sűrűbb osztással a reszelő testbe belevágják és ezzel a reszelőtest anyagát felduzzasztják. A vágás iránya a reszelő hossz tengelyével meghatározott szöveget alkot. A vágás a felhasználás célja szerint egy- vagy kétirányú. A kétirányú vágás az ún. keresztvágás, ez kétszeri vágással készül, az első alsó, a másodikat felső vágásnak nevezzük. Kemény anyaghoz általában keresztvágású, lágy anyaghoz egyszeres vágású reszelőt használnak. Vannak nagyoló, egyengető, simító reszelők.

A faiparban használatos reszelőt ráspolynak hívják. A ráspolyokat kézi erővel vágják. A reszelőktől eltérően, nem keresztvágással készülnek, hanem a vágókés pontszerűleg duzzasztja ki a reszelő lágyított anyagát. A ráspolyokat faidomok kireszelésére, bőr, vagy ezekhez hasonló laza szerkezetű anyagok megmunkálására használják. Fém, vagy vas megmunkálására nem alkalmasak. Lapos és félkör keresztmetszettel készülnek, 1–3-as vágási finomságban. Az elővágású ráspoly ritka nagy fogakkal, a simító faráspoly sűrű, apró fogazattal van ellátva.

A kézi forgácsolás reszelő szerszámmal egyike a legrégebbi kézműves megmunkáló eljárásnak. A kézi reszelővágás úgy történt, hogy a kilágyított, gyalult, köszörült anyagot egy fatuskóra helyezett vastömbön, ólomlemezre fektetve és szíjjal lefogva, vágószerszámmal – amelyet kalapáccsal ütöttek – vágták meg és utána visszaedzették.

A vágás után következett az edzés. A reszelőket bekenték ún. „maszszával”, ami faszénporból és valamilyen ipari sóból tevődött össze. Ez a massa védte a vágott fogakat. Száradás után kerültek a kemencébe, ahonnan izzítás után hirtelen lettek hideg vízben lehűtve.

A gyár négy üzemből állt. A ráspolyvágó üzemből, ahol a vágótőkék, a tűreszelő üzemből, ahol a munkapadok, a lakatos üzemből, ahol az

esztergapadok, fűrészgépek, fúrógépek, satupadok álltak, és végül a gépi reszelővágó üzemből, ahol a kovácsoló, edző, munkapadok, vágógépek, gyalugépek voltak elhelyezve.

Az anyagbeszerzés a kezdeti időkben a régi reszelők újravágásából származott. Később a Weiss Manfréd Gyárból, a gazdasági világválság idején az ócskavas felvásárlásából, majd kovácsolásából volt biztosítva. A szállítás eleinte egy lóval és stráfkocsival történt. A készáru, amit az ügynökök eladtak, postán lett leszállítva. Később már gépkocsival rendelkezett az üzem.

Topits Venczel gyermekeiről a következőket tudjuk: Topits András felszabadulása után egy évig praktizált, majd 1915-ben bevonult katonának. A Szent István csatahajón szolgált, elsüllyedése napján szerencsére nem tartózkodott a hajón. Végig küzdötte az első világháborút, amelynek során 50 százalékos hadirokkanttá vált. Elnöke lett az Ipartestület Tanonc Vizsgáztató Bizottságának és Szakbizottságának. A forgalmi adó bíráló bizottság tagja volt. Ő vette át a cégvezetést a családi üzemben. Felesége Varga Erzsébet – egy leányuk született, aki testnevelő tanár lett.

Topits Ferenc a villanyszerelő és reszelővágó szakmát is édesapja üzemében tanulta ki. Mint utazó képviselte a céget és tartotta fenn a kapcsolatokot az üzletfelekkel. Felesége Tafferner Márta, aki szintén az üzemben dolgozott, mint adminisztrátor. Két leányuk született. Az államosítás után az Elektromos Műveknél helyezkedett el villanyszerelőként.

Topits János szakmai tanulmányainak elvégzése után hadba vonult. 1918-ban szerelt le. Felesége Dörögdi Borbála volt. Mind a négy fiúgyermekük reszelővágóként dolgozott az üzemben.

Topits Jozefin volt az első női felszabadult reszelővágó és szerszámlakatos. Az üzemben dolgozott speciális munkakörben. Férje Vality Lőrinc, egy leányuk és egy fiuk született. Az államosítás után önálló reszelővágó kisiparos lett.

Topits József, mint műhelyvezető működött a cégben. Ő is atyjánál tanulta a szakmát. 1919-ben szabadult fel. Feleségétől Kovács Emiliától két fia született. Az államosítás után a Csepel Művekben helyezkedett el.

Topits Lajos atyja üzemében szerzett szaktudását külföldön tökéletesítette. A cég üzemvezetője lett. Részt vett a második világháborúban, négy évig hadifogságban volt, utána eltűnt. Felesége Bali Erzsébet.

Topits Lőrinc édesatyjánál tanulta az ipart, majd németországi, ausztriai és horvátországi tanulmányút után Csehszlovákiában önállósította magát. Felesége Jarabek Irén – egy leányuk és három fiúk született.

Topits Mária szintén az üzemből dolgozott, az államosítás után vas-munkásként a Csepel Művekben (Rákosi Mátyás Vas- és Fémművek) helyezkedett el. Férje Mester Antal, aki korán meghalt, két fiúk született, őket már özvegyen nevelte fel.

Topits Viktória korán férjhez ment Micskó Lászlóhoz, egy fiú- és egy leánygyermekük született. Halászteleken éltek, a későbbiek folyamán a szülei hozzájuk költöztek.

Felhasznált források és irodalom:

Perényi József: Csepel – Magyar Városok Monográfiája. Kiadóhivatal. Bp. 1934.

Szabadalmi leírás 53566. szám I/b. osztály. 1911. október 11. Magyar Királyi Szabadalmi Hivatal. Pallas-Nyomda, Bp.

Kéziszerszámok. Nehézipari Könyvkiadó, Bp. 1953. 559–570.

A Topits V. és fiai cég munkatársai – balról jobbra és alulról felfelé az első sorban a második Topits András, a harmadik Topits Venczel, a negyedik Topits Lajos, a második sorban a második személy Topits József (Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény)